

Németh László: Füredi beszéd

ISKOLAÁVATÁS

Füredi barátaim megkértek, jöjjenek el, szóljak néhány szót ezen az épületavató ünnepségen. Akihez ezt a kérést intézték, mint ők is tudják, évek óta nem lépett előadói emelvényre, s amennyire én tudom, nem lép ezután sem. Ha a bennem vigyázó orvosra s a művének felelős íróra hallgatnék, ide sem utaztam volna le. Ők azonban a hajdani tanárhoz fordultak, s az nem engedte lebeszélni magát, hogy az új falak közt régi emlékeit s a (számára már zárt falat jelentő) jövőt tapogató reményeit az új otthon lakóival meg ne ossza.

Az iskola a felnőttek nagy részében ritkán hagy kedvező s egyben reális emléket. Bajai – az izgalmak, sérelmek –, mint a gyermekkor más emlékei, egyeseknél a megszépítő messzeségbe vesznek, mások később is keserűséggel gondolnak rájuk. A múltkoriban egy autóúton meghökkenve hallgattam a friss indulatot, mellyel útitársam, a hatvanas író, nagyszerű önművelő, dunántúli al- s főgimnáziumok volt vándora, beszélt iskolás koráról. Én ebben a tekintetben, úgy látszik, szerencsésebb voltam. Sőt, ha életem szerencséit számba veszem, nem tudom, nem az volt-e a legnagyobb, hogy hatvanhárom évből közel negyvenet iskolában tölthettem, tizennyolcat mint tanuló, a többi mint iskolaorvos és tanár.

A szerencsém, igaz, korán kezdődött. Előbb, mint a budai elemei kapuján beléptem volna. Hisz ide, az iskolába indult reggel s onnét jött meg délben, este az ágyban, az éjjeliszekrény lámpa fényében oda, iskolai óráira készült az az ember, aki felé hat évtizeden át, most már a nemlétbe, egyre érettebb tisztelettel és büszkeséggel tekinthettem. Tizenhat éve halott, de még mindig érkeznek életéből a szívet melegítő hírek és emlékek. Egy-két

éve, egész váratlan, egyik legnagyobb elbeszélőnk emlékezett meg róla, a hatvan év előtti nagybányai tanárról, mint a legjobbról, a legmegértőbből, akivel dolga akadt. Néhány hete egy veszprémi régész küldte el értékezése különlenyomatát: azokat a mintaszerű ásatásokat értékcsítette benne a tudomány, melynek a történetét, mint gyerek, én meseként hallgattam. De nemcsak másoktól hallok róla, befejezés előtt álló regényemnek is ő az igazi kútfeje, nemcsak az első világháború, s hétéves fogsága után leírt emlékei, de a naplójából áradó emberség is.

Az ő példája sejtette meg, amit aztán annyi kiváló kartárs s a magam tanárkodása tisztán megértetett, hogyha szépen úzik, mennyivel szebb, önzetlenebb az a pálya, melyet ő választott, mint az, amelyre a sorsom engem hitt el. Mert mi, írók, akármilyen önzetlennek látszunk, mindig a Perselyre, az úgynevezett halhatatlanságunkra kacsintunk, melybe, mint filléreket vagy hatosokat, rakjuk a munkánkat, hogy aztán az idő végül is feltörje s elvesztesse őket. A jó tanárnak azonban eleve le kell mondania, hogy más jutalma legyen, mint a munkája, az önzetlen bőkezűség, mellyel magát osztogatja. Mert hisz ki is mérhetné le s nyugtázhatná azt a tizedmilliméter- vagy mikronnyit, amivel egy-egy tanári élet emeli meg a nemzeti műveltség szintjét.

Összeszámoltam, mint diák, s mint egyszerre négy-öt iskolába bejáratos orvos, majd tanár, legalább kétszáz pedagógust ismerem meg közelebről. Milyen nagyszerű emberek voltak köztük! Ha lenne túlvilág, ahol az ember maga választhatná meg, kikkel lakják – s ez bizonyára egyik kelléke a mennyországnak – én nem az írók közül, közülük választanám meg a szobatársaim. De ki tud ma már az ő érdemeikről? Ki tudja, mivel bővült meg bennünket a budai reáliskola gótikus ablakú termeiben Jánosi Béla nyugodt goethei homloka? Ha nem ír egy esztétika történetet, melyet bibliográfiánk számon tart, a neve sem marad fenn. A napokban halt meg a kis Szabó kolléga, a Medve utcai polgári húsz éven át ideiglenes tanára. Ki őrzi meg a korán előzvegyült ember irodalomszeretetét, aki három fiúgyermeket nevelt fel maga, s minden lírai verseskönyvet fölhajtott, össze-

vett s ott tartotta a polcán, amit a múlt klasszikus vagy elfeledt lírikusai s az ő élő költőtársai kiadtak. Amikor Vásárhelyre kerültem, egy olyan tanár nyomai fogadtak, aki diákjaiból új elitet támasztott városának, s mint a helybeli tanyai internátus megszervezője, az értelmiség filléreiből s beleölt lelkesedéséből legalább tizenöt kiváló tudóst, szervezőt adott az új világnak, akik nélküle, akkor, a harmincas években, napszamosok vagy kanászok maradtak volna. Ki tudja a ma is működő tanár nevét, hacsak egy irodalomtörténész ki nem nyomozza, hogy az *Égető Eszter Szilágyiját*, annak modelljét, Szathmáry Lajosnak hívják? De a tanári pályában épp az a gyönyörű, hogy ez így van. S ezért támadhat itt a sok közepes, gyenge közt mindig egy-egy gyönyörű jellemű, aki hatásában s emlékezetében (hisz egy ember annak, aki ért belőle, rengeteg) egy egész tanári kart megvált.

De akármilyen sok példaképet, jóbarátot találtam én abban a tíz-tizenöt tantestületben, amelyben dolgom akadt, a fényes övben, mely felé a hűlő szív a visszasugárzó melegért tekint, nem ők állnak: a tanítványaim. Arra, hogy melyik a legszebb pálya, diákok tanítottak meg, a legtisztább emberi kapcsolatok örömet ők kóstoltatták meg: a Medve utcai kis polgárista, aki egyik bokájával a másikat elütve állított be az orvosi rendelőbe, az elbliccelendő óra reményével a somolygásában, csakúgy mint a vásárhelyi nagy fiúk és leányok, akikkel, csaknem minden tárgyat tanítva-tanulva, az új műveltség törzsanyagát próbáltuk kikísérletezni. Tizennégy éve jöttem ki az utolsó órámról, legfiatalabb tanítványom is rég szülő, kereső: de ebből a háromnégyezer főnyi tömegből elzárkózásban is érkeznek még jelek nemcsak a képzeltek, az emlékezet közegén át jövők: valóságosak is. Nemrég egy feltűnően jóindulatú kritika jelent meg regényem német fordításáról a svájci Neue Zürcher Zeitungban. Az világos volt, abból, amit tudott, hogy csak magyar írhatta. De ki? Már-már ott élő öreg barátomra gyanakodtam, hogy ő lapít az ismeretlen női név mögött. A napokban egy levél megoldotta a rejtélyt. Az Áldás utcai elemi hajdani tanuló-

Munkásságát tudományos művek sora őrzi, tiszteli és folytatni igyekszik a magyar földrajz- és földtan szakemberek tábora.

Nevét őrzik a róla elnevezett ősmaradványok. (Lima Lóczyi BITTNER, Megalodus Lóczyi HOERNES, Arpadites Lóczyi DIENER stb.) Balatonfüreden utca és a Lóczy Lajos Gimnázium.

Tudományos munkássága időszerű ma is. A Himalája takaró-szerkezetére vonatkozó, a világon elsőként (1878-ban) tett megállapításait – amely egyben az áttolódásos hegység-szerkezet első felismerése is (az Alpok ma már klasszikusnak számító takaró-szerkezete akkor még ismeretlen volt!) – az újabb rész kutatások – köztük fiának, ifj. Lóczy Lajosnak 1967. évi újrafelvételei – mindenben igazolták és részleteiben finomították.

A kelet-ázsiai expedíció tudományos eredményeit összefoglaló munkát kínai geográfusok és geológusok ma is alapvető munkának tekintik, és Lóczy nevét nagyra értékelik. A mű földtani és őslénytani megállapítása, adatai ma is forrásul szolgálnak az Ázsia földtanával foglalkozók számára.

A hazánk földtanával foglalkozók számára pedig a Balaton monográfia első kötete és ennek függelékei jelentenek nélkülözhetetlen forrásmunkát. E munka időállóságát mutatja, hogy például a triász képződmények feldolgozása több mint fél évszázadon át nemzetközi mércének számított és újvizsgálata csak az utóbbi évtizedben vált szükségessé. Más példa megállapításai helytállóságát bizonyítja. Megfigyelései alapján a Balaton-felvidéki bazalt-vulkánosság kezdetét a felső-pannóniai emeletbe helyezte. Később a pannóniai emeletet vulkáni csenddel – a vulkáni tevékenység hiányával – jellemezték, és csak az utóbbi évek, részben mélyfúrásos kutatásai bizonyították Lóczy megállapításának helyességét.

Ezzel szemben – kínai utazásának tapasztalatai alapján – túl nagy szerepet tulajdonított a szél tevékenységének. A szél munkájával magyarázta a bazalt tanúhegyek és a Balaton létrejöttét,

amelyet ma nem kizárólag a szél munkájával, hanem a különböző eróziós folyamatok együttes hatásával magyarázunk.

Tudományos megállapításainál időtállóbbak tudományos törekvései, melyek közül nem egy napjainkban teljeseedik ki.

Az általa kezdeményezett talajtani konferenciák ma az 1924-ben alakult Nemzetközi Talajtani Társaság szervezésében rendezett talajtani kongresszusokban folytatódnak, az iparszerű mezőgazdasági termelés térhódításával pedig a talajtani vizsgálatok végzése, az agrogeológiával való foglalkozás ma fontosabb feladat, mint valaha. A Lóczy által fontosnak tartott gyakorlati feladatok közül a nagyarányú építkezések még fontosabb feladattá teszik napjainkban az építőipari nyersanyagok kutatását, a tervezés és kivitelezés megalapozottságát, biztonságát szolgáló építésföldtani térképek készítését. Az energiahordozók és nyersanyagok világpiaci árának emelkedése még nagyobb lendületet adott a szocialista társadalomban szervezett keretek között folyó hazai nyersanyagkutatásnak. Ami Lóczy idejében elképzelhetetlen volt, önálló ipari geológiai szervezetek foglalkoznak a kőolaj, a kőszén, a bauxit, az ércek és egyéb ásványi nyersanyagok, valamint a napjainkban egyre fontosabb víz kutatásával. Jól felszerelt ipari laboratóriumok állnak a szakemberek rendelkezésére, a kutatást segíti a Földtani Intézet tudományos tevékenysége, valamint a Lóczy által még csak megálmodott Geofizikai Intézet.

A Balaton tudományos tanulmányozása más keretek között, de napjainkban is folyik. A Magyar Tudományos Akadémia tihanyi Biológiai Intézete foglalkozik a tó élővilágával, a Vízgazdálkodási Tudományos Kutatóintézet rendszeres hidrogeológiai vizsgálatokat végez és megfigyelőállomásokat tart fenn. Tihanyban működik a Magyar Állami Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet obszervatóriuma. Napjainkban folyik – befejezéshez közeledve – a Balaton környékének építésföldtani térképezése. Új lendületet vettek a régészeti kutatások is, és lankadatlan szorgalommal folyik a vidék még fellelhető néprajzi emlékeinek gyűjtése, melyben nem kis szerepet játszik a Bala-

az atomreakciótól várunk. S magam, bár ma legjobbnak tartott műveim akkoriban írtam, napom nagy részét e láncreakció alkímistájaként kísérleteztem el.

Azóta közel két évtized telt el; az első közülük elég komor és nehéz. Én abban az évtizedben is az oktatás ügyén tartottam a szemem. Ennek köszönhetem, hogy mialatt a hívők közül nem egy kiábrándult, és ellankadt, én, a sokban igazolt Cassandra, egyre inkább bizakodni kezdtem. Az országban folyó kegyetlen-ségekről volt szó? Én az országban épülő iskolákra, technikumokra, egyetemekre néztem, mint az emberség vetéseire. Egyesek vagy csoportok önzése, indulata sajátítja ki a szocialista államot? Ha minden ember tanult ember lesz, s az lesz: e sok művelt fő olyan közvéleményt teremt, amely az értelmiségi társadalom demokráciájába szorítja a maguk útját törőket. Szűkebb munkakörömben, az irodalomban, a jókat elnémitva, közepes írókat akartak klasszikusként a nemzetre kényszeríteni? De százezres példányszámban adják ki Tolsztojt és Stendhalt, az emberek itéletében készítik hibáik ellenszerét. II. József korához hasonlítottam a Rákosi-kort. A hibás eszközök elkészerítik a nemzetet, a helyes elvek azonban – ott a felvilágosodás, itt a szocializmus elvei – kitermelik az erőt is ellene.

S ez a remény, ha néha kétségbeesett volt is, nem volt hiú. A tanulás vágya egyre jobban erőt vett ifjakon és felnőtteken. Mint hóolvadáskor, a száraz ereket folyómederré mosva, ömlött a tanulniakarás; éppenhogy ez a hó nem lefelé, hanem fölfelé olvadt, a műveltség csúcsai felé. Ez a gimnázium is úgy keletkezett, hogy ahol a polgári sok volt, gimnáziumra lett szükség, ez az új épület annak az érettségi felé dagadó emberártnak egyik frissen kövezett mederágya, amely néhol ma már a 14 és 18 év közt levő ifjúság ötven százalékát teszi. Amin mint hóboron, utópián nevettek, hogy a kötelező oktatásnak nem 14 éves korig, hanem az érettségiig kell a tanítható ifjúságot vinnie: ma már nem kell kormányprogramba foglalni, az élet programja lett. A tanulókedvével eddig ki nem tűnt magyarság tanulónemzetté vált. Erre mi magunk is csak az összehasonlításban kezdünk ráeszmélni.

Nyugati utamon meglepetve hallottam, rég kivándorolt barátomtól, aki mint nagy utazó s nemzetközi tekintélyű tudós sok ország tanügyébe pillanthatott bele, s egyáltalán nem elfogult irántunk, hogy ő a magyar oktatást tartja a legjobbnak. Pedig hol van az attól, amit mi is jónak tartanánk! De hogy ez nem külön, egyéni vélemény, az egyetemeinkről a világba szétszóródott fiúk bizonyítják; a nyelvi nehézségek ellenére megállták a helyük, megvolt az alapjuk. Ezt érezzük mi írók is. Honnan jön az a rengeteg olvasó, annyi régebben ingyencsúcsnak számító műre? Adyék nagy nemzedékének olvasókért kellett harcolni; ma fordított a helyzet: képzelet s érzések nevelésében, életrecept föllátásában az irodalom nem, vagy alig tud olvasóinak megfelelni. Nyugaton az írók tartják a régi szintet az elapadó olvasók fölött. Nálunk az olvasók szintje fenyegeti elsodrással az írókat. Párizsban a legnagyobb költők kötetei jó ha négy év alatt kétezer példányban elfogynak, nálunk a könnyűnek éppen nem mondható Pilinszky János kötetét háromezeröttszáz példányban az első napon elkapkodták. S ha ezt nem is írhatjuk tisztán az iskolák javára, éppúgy, mint a költőkére sem, kétségtelen, hogy ennek az áradásnak a feltételét, a medréül szolgáló intézményekkel együtt a szocialista iskoláztatás teremtette meg.

Ez a folyamat, mint minden növény, az utolsó egy-két évben váltásos szakba ért. A tudás, érdeklődés: nem öncélú dolog, annak alkotókedvvé válva, az ország testébe kell beépülnie. Ha ez nem történik meg, egy helyben állva erjedni, pocsolyásodni kezd, bűzt szül és szellemi járványokat terjeszt. A veszély kétfelől fenyeget. Az anyagiakra szegzett figyelem, mely másutt az írók alól kimossa az érdeklődést, nálunk is erősödik: száz könyv árán egy frizsidert vehetsz, ezer könyv árán egy Trabantot. A jólét, már a mi szerény jólétünk is, ha nemes igények nem tartanak egyensúlyt vele, elzülleszt, aki langy vizébe kerül. A másik: az embereknek van állásuk, de amit a legjobbnak érznek magukban, nincs kellőképp foglalkoztatva. Egyik folyóiratunk kérdésére, hogy a kértett beleszólhat-e vállalata ügyeibe, alkotó módon vesz-e részt abban, amit csinál, a többség felelete

az volt, hogy nem. Én magam is ismerek remek képzettségű, nagy képességű fiatalembereket, akik azt, amire az emeleteken lenne szükség, a pincében rothasztják magukban. Hogy mi a teendő? Fékezzük le a tanulás tempóját, hogy annyi műveltségtől még elégedetlenebb ember ne keletkezzék? Épp fordítva. Nemcsak az iskolát, de egész társadalmunkat a magasabb igények iskolájává kell tenni, s a képességet, tehetséget, a megillető feladatkörök bevételeire s még inkább kifejllesztésére lelkesíteni. Nemrég megjelent könyvemben, A kísérletező emberben én azt a nagyon is időszerű tapasztalatot akartam továbbadni, hogy lehet egy igénytelen, látszólag méltatlan foglalkozásban feladatot és örömet találni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy mindenki érje be azzal, amibe pottyant. Az emberi szerepeknek van egy valóságos hierarchiájuk, úgy, ahogy az államunk építményében, alá- s fölérendelésében kialakult, s egy eszményi, amelyet képességeink írnak elő. Igenis küzdjünk érte, hogy a kettő közelebb kerüljön egymáshoz. Hogy a Lóczy Lajos Gimnázium ne keserű lében forgó lelkeket neveljen, akikben a tudás cinizmus, gyűlöletté válik, hanem körültekintő, szívós harcosokat, akik a maguk méltó munkájáért s államunk jobb rendjéért küzdenek egyszerre. Harminc éve mondtuk: a magyarságból vagy mintanép lesz, vagy semmi sem. Ez a jóslat, mely akkor frázis-szerű serkentésnek hatott, ma történeti realitást kap: sosem voltak ilyen korlátlanok a lehetőségek le- s fölfelé egyaránt. Európának nincs népe, melyet ily rég fenyegetne, s egyre jobban, a szétszóródás, a jellegvesztés s elmerülés veszélye, s kevés, amelyre bár szavát sem értik, ekkora várakozással hegyeződnek a fülek. Az a létharc, melyről a Szózat írt: itt van. A Vitéz Mihály-i géniusznak – most vagy soha – nagy ellentámadásra kell indulnia a hazai sivatag ellen, mely oázisait eddig törvényszerűen elnyomta, s mellyel idáig a legjobb esetben csak megalkudnia lehetett. Azt, hogy mi ma az iskola, akik itt ülnek, jobban tudják, mint én. De hogy mi lehetne, minek kellene lennie – ennek a küzdelemnek kiképzőlakatanyája –, hadd mondjuk ki itt. Ebben az új épületben se úgy foglalja el diák s tanár a helyét,

mint akik katedra s padok, anyagközlés és visszaadás régi eszeréjére ültek be, hanem mint a világ tiszteletét kivívandó roham újoncai és altisztjei, akik fölött a tiszték és főtiszték azok a holt s élő nagy magyarok, a Csokonaiak, Arany Jánosok, Bolyaiak, Bartókok, akik hittek, nem tudtak nem hinni benne, hogy a sivatag legyőzhető, s az emberi művelődés nagy szivárványában a Föld fölé írt szebb jövőt ígérő ívben a magyar színnek is van helye, s népünk nem mint tíz egynéhány millió magyarul beszélő tömeg, hanem mint felemelt fejű nemzet mehet alatta át.

*(Elhangzott 1964. január 18-án,
az iskola új épületének avatásán)*

KEMÉNY GÉZA

PISTINEK, GÉZÁUL

Emlékszel? – Füred és iskola,
könyvtárad homályló kis szoba.
Platóni bölcsek és istenek
órára menőben intenek.

Emlékszel? – „Úsztak a metrumok.”
Pőféket csapni már nem tudok.
Táguló, szűkülő karikák...
Lepattog szívünkről a világ.